

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

The unfinished trial of Slobodan Milošević: Justice lost, history told

Vrkić, N.

Publication date

2015

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Vrkić, N. (2015). *The unfinished trial of Slobodan Milošević: Justice lost, history told.*

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Summary

The Unfinished Trial of Slobodan Milošević: Justice Lost, History Told presents a comprehensive analysis of the record of the trial of former Serbian leader Slobodan Milošević at the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). Unlike other studies of the trial, this text relies primarily on the trial record and advances the notion that such a record, even where the trial is unfinished, is a *unique* historical source that can shape the narrative of a conflict. In *The Unfinished Trial of Slobodan Milošević: Justice Lost, History Told*, snapshots of behaviour displayed by Milošević in court and quotations of things he said while conducting his defence in combination with passages of carefully selected evidence from an immense archive familiar to few scholars, reveal the trial record as a truly invaluable source of history.

Legal approaches to the Milošević trial and the evidence presented in court revolved around Milošević's leadership and whether or not he had articulated and implemented a criminal plan. Through examination of the trial record, a theoretical framework is developed in the first chapter of this study. Subsequently, three topics are introduced that are essential to the understanding of the intricacies of competing courtroom narratives. These topics – the Leader, the Ideology and the Plan – are expanded upon in the chapters that follow.

The Leader

Long before his trial that started in 2002 there was an ongoing debate among scholars, journalists, politicians, and diplomats about the extent of Milošević's historical and political responsibility for the violent disintegration of Yugoslavia. There has been something of a near consensus among these authors that Milošević personally bore the greatest share of the responsibility for it. Still, one might argue that in Serbia's dominant political culture, which relied on strong leadership, he had been allowed to develop very extensive *de jure* and *de facto* powers. Notwithstanding his personal mark on the Serbia's war path, the trial record also contains a wealth of material about the nature of the ideology adopted by Milošević, best described for the purpose of this text as a variant of pre-existing 'Serbian State ideology,' which advocated the formation of a state to include all Serbs, who were scattered across former Yugoslav republics. The concept of a 'Greater Serbia' is explored, with particular attention paid to Milošević's contribution to Serbian state ideology in the 1980s and 1990s – a project

described by its aim and known from the time Milošević came to power as ‘All Serbs in a Single State.’

When Milošević became the leader of Serbia, Serb nationalism was an existing and continuing political programme to which he offered his services. His subsequent taste for power developed rapidly and he quickly became the most powerful political figure in Serbia. Having united Serb nationalists from other republics, he was soon accepted as the *de facto* leader of all Serbs. The ideology of Serb nationalism had long inspired a Serbian State Project that required meticulous and rational planning. The advocates of this ideology – including Milošević – had to have known and accepted that its implementation would most likely, or even inevitably, lead to the commission of mass atrocities.

The Ideology

The Prosecution argued that all of Milošević’s political plans derived from his attempt to create a state that would incorporate all Serbs; and further, that the history of efforts to achieve this enlargement has been marked with mass atrocities against non-Serb populations. To establish Milošević’s criminal state of mind, the Prosecution presented evidence on his adoption of the ideology of ‘All Serbs in a Single State.’ Milošević had promoted Greater Serbia ideology without using the term, but his rhetoric in the late 1980s and the platform of his party in 1990 identified the protection of Serbs living outside of Serbia as a priority and espoused ‘the right of the Serb people to self-determination.’ Arguing that self-determination for Serbs would indeed expand the territory of a Serb state, the Prosecution introduced the term ‘*de facto* Greater Serbia’ to describe the ideology espoused by Milošević.

The Plan

This study distinguishes five goals that reflect key elements of Milošević’s plan to create a state that would encompass all Serbs.

Goal 1, 1987 to 1990: Centralisation of the Republic of Serbia by revoking the autonomy of Kosovo and Vojvodina

The first goal was the centralisation of Serbia, which he successfully achieved by revoking the autonomy of its two formerly autonomous provinces – Kosovo and Vojvodina. The Serbian Constitution of 1990 reflected those changes, launching Milošević to new political heights among Serbs.

Goal 2, 1990 to 1991: Centralisation of the Yugoslav Federation with the Republic of Serbia as its dominant force

The successful centralisation of Serbia was followed by unsuccessful efforts to centralise the Yugoslav Federation and secure Serb domination through control of the Communist Party and federal institutions of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY). Attempts to achieve this second goal however instead brought the disintegration of the SFRY, after Slovenia and Croatia declared their independence in 1991.

Goal 3, 1991 to 1995: Creation of a reduced Yugoslavia to include ‘Serb-designated territories’ in Croatia, for which purpose the *Republika Srpska Krajina* (RSK) is established

Milošević’s third goal was set in reaction to the failure to preserve a centralised SFRY. The disintegration of the Federation led to efforts to preserve a Rump Yugoslavia that would consist of all former SFRY republics save for Slovenia and parts of Croatia. This Rump Yugoslavia was projected to include ‘Serb-designated territories’ in Croatia and, to that end, attempts were made to secure those territories by force as early as mid-1990. These actions led to a full-fledged war in Croatia in 1991. In this process, Croatian Serbs proclaimed their own quasi-state entity – the *Republika Srpska Krajina* (RSK) – which was envisaged to extend to the Virovitica-Karlovac-Karlobag (V-K-K) line, a boundary that is the very representation of the Greater Serbia ideology articulated in 1941. The borders of the RSK were more or less achieved by December 1991.

Goal 4, 1992 to 1995: Formation of the Federal Republic of Yugoslavia (FRY), a federation including Serbia and Montenegro, with contingencies in its Constitution for later absorption of other Serb territories; thus, the *Republika Srpska* (RS) is created in BiH

The failure to achieve a Rump Yugoslavia with the inclusion of BiH led to the fourth goal. A referendum on independence held in BiH in February 1992 made it clear that a majority of the population there was in favour of independence. Adjusting to the loss of BiH, the republics of

Serbia and Montenegro constituted the Federal Republic of Yugoslavia (FRY) in April 1992. The FRY Constitution allowed for other territories to join in. At the same time, Bosnian Serbs, following the example of Croatian Serbs, formed their own quasi-state in BiH – the Republika Srpska (RS). Unlike the formation of the RSK, which was achieved after several months of fighting, the formation of the RS took more than three years to realise and led to mass atrocities against non-Serbs. Eventually, the peace agreement for BiH that was signed by all parties in December 1995 allowed the RS to maintain its territorial autonomy despite the fact that the commission of crimes, including genocide, established its borders.

Goal 5, 1998 to 1999: Continuation of efforts to dominate Kosovo (goal 1), in the face of rising opposition from the majority ethnic Albanian population, resulting in full-scale war in 1999

The fifth goal Milošević sought to achieve was related to Kosovo. The Kosovo conflict escalated into an armed conflict in 1998, exposing Milošević's failure to keep Kosovo under Serbian rule even after revoking its autonomy in the 1990 Serbian Constitution. The eruption of violence between the Kosovo Liberation Army (KLA) and Serb armed forces in 1997 was used by Serbia to justify a violent campaign against the Kosovo Albanian population that attempted to alter the ethnic composition of Kosovo in favour of Serbs. By the end of December 1998, Milošević's determination to keep Kosovo in Serbia on his terms resulted in war and violence that was eventually brought to a stop by NATO military intervention. NATO's defeat of Serbian armed forces led to Serbia's loss of Kosovo as of 10 June 1999 and eventually to Milošević's downfall in October 2000.

Fall of the Leader

The 10 years of Milošević's reign resulted in more than 100,000 dead and many more displaced. And while Bosnian Serb leaders Radovan Karadžić and Ratko Mladić were indicted by the ICTY in July 1995, Milošević was given a second chance by the international community. Indeed, some saw Dayton as marking his metamorphosis from the "Butcher of the Balkans" into a peacemaker.

The Prosecution contended that, by supporting a policy *ostensibly* cooperative and focused on peace, Milošević managed to avert or end military interventions against Serb forces without actually shifting his own his goals. His acceptance of the Dayton Peace Agreement, the Prosecution argued, simply masked his criminal motivation to formalise Serb war gains. And, although Milošević came away from the Dayton negotiations with a victory on the domestic front, he grew obsessively concerned about his status and power and showed increasing intolerance toward fellow party members over time.

Milošević believed he could afford a domestic standoff given his newly acquired patronage by the West. Like many other politicians with extensive and autocratic powers, Milošević fell into the trap of self-isolation, relying on a shrinking circle of associates. As he became more authoritarian and exceedingly alienated from reality, he made a series of fatal mistakes in his dealings with the international community over Kosovo, and his military approach in the province reversed all credit he had earned at Dayton. The evidence presented in court of his apparent belief that he could remake the demography of Kosovo and then govern it from Belgrade, exposed the irrational and unrealistic side of Milošević's political strategy.

The NATO military intervention followed, and Serbia lost Kosovo. By 2000, Milošević was extremely isolated and out of touch. At the end of his presidency, a series of political murders against his former allies were perpetrated, reflecting his desperate efforts to retain power as his political base crumbled. Once in The Hague, Milošević refused to see the consequences of his political actions, expressing contempt for the court, the Prosecution, and the international community, and framing himself and his family as victims of a "savage" smear campaign. He never demonstrated that he understood the extent of suffering he had inflicted through the violence of war, but played the role of a wronged politician, enthusiastically if not always skilfully defending himself. When, on several occasions, his legal strategy was shown to be obviously flawed Milošević curiously went forth as if nothing had happened.

Despite his grandstanding in the courtroom, by the time Milošević ended his political career, he was seen as a poor political and military strategist. A decade of violence had not brought the results that Serbian state ideologues had hoped for; and by 1995, Serb territories in Croatia had been abandoned by Serb forces and a majority of Croatian Serbs had emigrated to Serbia,

Kosovo, or the Republika Srpska. In 1999, when international agreements stipulated that Serbian forces must leave Kosovo, that territory was lost to Serbia as well. The only war gain that Serb nationalists can still claim is the existence of the Republika Srpska as a separate political entity in Bosnia and Herzegovina.

This ‘gain’ – immensely significant in the minds of Serbs – demands careful consideration; for the Republika Srpska could not have been created without mass atrocities, including genocide, that were committed by Serbs against the Bosnian Muslim population particularly, in carefully targeted areas that had previously featured populations of mixed ethnicity. Bosnian Serb military and political leaders have been tried for these crimes and several have been convicted, but the records of their trials are only a part of the story. Nothing has been recorded in any of these trials about the role of Serbia, the Serbian political leadership, and Serbian armed forces in the genocide in BiH, and little has been exposed about their role in other offences connected to the creation of the Republika Srpska, such as in crimes against humanity.

And so, Milošević remains the only Serbian leader who has been indicted and tried for the crime of genocide (in Srebrenica and elsewhere). The record of the Milošević trial therefore contains evidence of great value for historians and other researchers, showing how the Republika Srpska was in fact forged. And, it was indeed forged into being – by red hot criminal violence in territories that belonged to other ethnic groups, who were targeted for no other reason but their ethnicity. This was the manifestation of genocidal intent by leaders, played out by intermediate commanders and foot soldiers who committed these crimes. *The Unfinished Trial of Slobodan Milošević: Justice Lost, History Told* underlines the potential transformative social value of the Milošević trial in exposing evidence and generating public debate about the role of Serbia, its state institutions, and its officials in post-Yugoslav violence.

Samenvatting

In *The Unfinished Trial of Slobodan Milošević: Justice Lost, History Told* (*De onvoltooide rechtzaak van Slobodan Milošević: gerechtigheid verloren, geschiedenis verteld*) wordt het strafproces tegen de voormalige Servische leider Slobodan Milošević, gevoerd door het in Den Haag gevestigde Joegoslavië-tribunaal (ICTY – *International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*), uitgebreid uit de doeken gedaan. In tegenstelling tot andere studies over dit proces is dit onderzoek in de eerste plaats gebaseerd op het procesarchief, aangezien het uitgangspunt van deze studie is dat een dergelijk procesarchief een *unieke* historische bron biedt voor de geschiedschrijving over een conflict. *The Unfinished Trial of Slobodan Milošević: Justice Lost, History Told* gaat in op aspecten van Milošević's gedrag en op diens uitspraken tijdens de rechtszittingen, waarbij hij zijn eigen verdediging voerde, in combinatie met zorgvuldig geselecteerd bewijsmateriaal uit een immens archief dat slechts bij een handjevol wetenschappers bekend is; de in dit boek verzamelde data tonen praktisch aan hoe belangrijk een procesarchief is als een historische bron.

De juridische aanpak van de Milošević-rechtszaak alsook de bewijsvoering concentreerden zich op het leiderschap van Milošević en op de vraag of hij zich al dan niet voor een crimineel plan had uitgesproken en dit ook had uitgevoerd.

In het eerste hoofdstuk wordt een theoretisch raamwerk ontwikkeld dat als basis dient voor de analyse van het procesarchief. Vervolgens worden de drie thema's geïntroduceerd, die belangrijk worden geacht voor het begrijpen van de complexiteit van concurrerende rechtszaalverhalen. Die drie thema's – de Leider, de Ideologie en het Plan – worden in de daaropvolgende hoofdstukken verder uitgewerkt.

De Leider

Lang vóór zijn proces in 2002, was er al een aanhoudend debat onder wetenschappers, journalisten, politici en diplomaten over de historische en politieke aansprakelijkheid van Milošević voor de bloedige desintegratie van Joegoslavië. Onder hen overheerst het oordeel dat Milošević persoonlijk de grootste verantwoordelijkheid draagt. Aan de andere kant moet niet

worden vergeten dat de politieke cultuur van Servië, die wordt gekenmerkt door een grote nadruk op sterk leiderschap, hem in staat stelde op grote schaal *de jure* en *de facto* macht naar zich toe te trekken. Naast bewijsmateriaal dat Milošević zijn persoonlijke stempel op het Servisch oorlogsverloop drukte, bevat het procesarchief ook een schat aan materiaal over Milošević's ideologie. In het kader van deze studie kan deze ideologie het beste worden omschreven als een variant op de bestaande Servische staatsideologie. In deze variant wordt de oprichting van één staat bepleit waarin alle Serven worden opgenomen die nu nog verspreid wonen in de verschillende voormalige Joegoslavische republieken. Deze ideologie van een 'Groot Servië', die sinds het moment dat Milošević aan de macht kwam bekend kwam te staan als 'Alle Serven in een Eigen Staat', wordt onderzocht met bijzondere aandacht voor de bijdrage van Milošević aan deze Servische staatsideologie in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw.

Toen Milošević aan de macht kwam, was het Servisch nationalisme een al langer bestaand politiek stelsel. Hij omarmde het graag. Zijn zucht naar macht ontwikkelde zich in een razend tempo. Al snel werd hij de machtigste politicus in Servië. Nadat Milošević ook de Servische nationalisten in de andere republieken had verenigd, werd hij spoedig geaccepteerd als de *de facto* leider van alle Serven. De ideologie van het Servisch nationalisme was al lang een inspiratie geweest voor een Servisch Staatsproject dat een nauwgezette en rationale planning vereiste. De aanhangers van die ideologie, onder wie Milošević, moeten hebben geweten én hebben aanvaard dat de uitvoering van die nationalistische ideologie met een grote mate van zekerheid tot massaal geweld zou leiden.

De Ideologie

Volgens de aanklager kunnen alle politieke plannen van Milošević afgeleid worden van zijn poging om één staat voor alle Serven te stichten. In het betoog van de aanklager kwam naar voren dat die expansiepolitiek wel gepaard moest gaan met massale wreedheden tegen het niet-Servische deel van de bevolking. Om de betrokkenheid van Milošević daarbij vast te stellen, overlegde de aanklager bewijsmateriaal van Milošević's geloof in de ideologie van 'Alle Serven in een Eigen Staat'. Milošević droeg deze ideologie systematisch uit zonder deze term expliciet te gebruiken. Maar in zijn retoriek in de late jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw

bestempelde hij de bescherming van Serven die buiten Servië woonden als een politieke prioriteit en propageerde hij het ‘recht van Serven op zelfbeschikking’. Ervan uitgaande dat het zelfbeschikkingsrecht van Serven inderdaad tot gebiedsuitbreiding zou moeten leiden, introduceerde de aanklager de term ‘*de facto* Groot Servië’ om Milošević’s ideologie te benoemen.

Het Plan

Deze studie onderscheidt vijf verschillende doelen als wezenlijke onderdelen van Milošević’s plan om een staat te stichten die alle Serven zou incorporeren.

Doel 1, 19887 tot 1990: de centralisatie van de Republiek Servië door de autonomie van Kosovo en Vojvodina ongedaan te maken.

Het plan van Milošević om een staat te stichten die alle Serven zou omvatten was een proces waarin vijf opeenvolgende doelen moesten worden behaald. Het eerste doel leidde tot de succesvolle centralisatie van Servië, omdat de autonomie van zijn twee vroegere autonome provincies – Kosovo en Vojvodina – werd ingetrokken. In de Servische Grondwet van 1990 werden deze veranderingen opgenomen en daarmee rees Milošević’s populariteit onder de Serven tot ongekennde hoogte.

Doel 2, 1990 tot 1991: de centralisatie van de Joegoslavische Federatie met de Republiek Servië als dominante macht.

Na de succesvolle centralisatie van Servië volgde een mislukte poging om de Joegoslavische federatie te centraliseren en de Servische overheersing veilig te stellen door de controle op de Communistische Partij en op de federale instituties van de Socialistische Federale Republiek van Joegoslavië (SFRY) over te nemen. De pogingen daartoe leidden tot het uiteenvallen van de SFRY, toen Slovenië en Kroatië in 1991 hun onafhankelijkheid hadden afgekondigd.

Doel 3, 1991 tot 1995: het stichten van een Klein-Joegoslavië dat ook de beoogde ‘Servische gebieden’ in Kroatië zou omvatten, voor welk doeleinde de *Republika Srpska Krajina* (RSK) werd opgericht.

Milošević's derde doel ontstond als een reactie op het mislukken van het tweede doel; als alternatief werd tot dit derde doel besloten. De desintegratie van de Socialistische Federale Republiek van Joegoslavië leidde tot pogingen om een Klein-Joegoslavië te behouden, dat zou moeten bestaan uit alle voormalige SFRY-republieken – behalve Slovenië en delen van Kroatië. Het doel van dit Klein-Joegoslavië was om de door de 'Serven beoogde gebieden' in Kroatië in te lijven. Om dat te bereiken werd getracht om deze gebieden met geweld te veroveren. Dat leidde in 1991 tot een volledige oorlog met Kroatië. De Kroatische Serven riepen hun eigen quasistaat uit: de *Republika Srpska Krajina* (RSK), die begrensd zou worden door de lijn Virovitica - Karlovac - Karlobag, een grens die strookte met de 'Groot Servië'- ideologie uit 1941. Deze RSK-grens werd in december 1991 min of meer bereikt.

Doel 4, 1992 tot 1995: de stichting van de Federale Republiek Joegoslavië (FRY), een federatie van Servië met Montenegro, waarbij in de grondwet de mogelijkheid van latere opname van andere Servische gebieden open werd gehouden; zo kwam de *Republika Srpska* (RS) tot stand in Bosnië en Herzegovina.

De mislukking om een Klein-Joegoslavië te vormen waarvan ook Bosnië en Herzegovina deel zouden uitmaken, leidde tot de vierde doelstelling. In februari 1992 maakte een referendum over onafhankelijkheid in Bosnië en Herzegovina duidelijk, dat een meerderheid van de bevolking voor autonomie was. Teneinde het verlies van Bosnië en Herzegovina in te passen, besloten de republieken van Servië en Montenegro in april 1992 om samen de Federale Republiek van Joegoslavië (FRY) te stichten. De FRY-grondwet maakte het mogelijk dat andere gebieden toe konden treden. Tegelijkertijd riepen de Bosnische Serven, in navolging van het door de Kroatische Serven gegeven voorbeeld, hun eigen quasistaat uit in Bosnië en Herzegovina: de *Republika Srpska* (RS). Anders dan bij het uitroepen van de RSK, die in een paar maanden tot stand kwam, nam het stichten van de RS meer dan drie jaar in beslag. Gedurende dit proces werden massamisdaden tegen niet-Serven gepleegd. Uiteindelijk stond het vredesplan van Dayton, dat in december 1995 door alle partijen werd ondertekend, toe dat de RS autonomie kon behouden over het in de strijd gewonnen territorium ondanks het feit dat de grenzen tot stand waren gekomen door middel van misdaden en genocide.

Doel 5, 1998 tot 1999: de voortzetting van pogingen om de overheersing in Kosovo te continueren (zie Doel 1), nu tegen de achtergrond van een groeiende tegenstand van de etnische meerderheid van de Albanese bevolking, hetgeen uiteindelijk in 1999 tot een volledige oorlog leidde.

Het vijfde doel dat Milošević trachtte te bereiken had te maken met Kosovo. Het Kosovo-conflict escaleerde in 1998 tot een gewapend conflict; het was Milošević niet gelukt om Kosovo onder de Servische duim te houden. De uitbarsting van geweld tussen het bevrijdingsleger van Kosovo en de Servische strijdkrachten in 1997 werd door Servische strijdkrachten gebruikt om in een bloedige campagne etnische zuiveringen van de bevolking door te voeren ten faveure van de Serven. Eind december 1998 resulteerde Milošević's beslissing om Kosovo op zijn voorwaarden binnen Servië te houden tot dermate bloedvergieten dat de NAVO overging tot een militaire interventie om daar een einde aan te maken. Op 10 juni 1999 moest Servië in Kosovo bakzeil halen en dat leidde in oktober 2000 ten slotte tot de teloorgang van Milošević.

De ondergang van de leider

Het tienjarige bewind van Milošević resulteerde in meer dan 100.000 doden en nog veel meer ontheemden. Terwijl de Bosnisch-Servische leiders Radovan Karadžić en Ratko Mladić in juli 1995 in staat van beschuldiging werden gesteld door het Joegoslavië Tribunaal, gaf de internationale gemeenschap Milošević een tweede kans. Zijn rol in het ondertekenen van de Vredesverdrag van Dayton was cruciaal voor zijn metamorfose van 'Slachter van de Balkan' tot 'vredestichter'.

De aanklager betoogde dat Milošević *ogenschijnlijk* een beleid gericht op samenwerking en vrede voerde, om zodoende militaire interventies tegen de Servische troepen te voorkomen of te beëindigen zonder daadwerkelijk zijn oorspronkelijke doelen uit het oog te verliezen. Het feit dat hij het Vredesverdrag van Dayton accepteerde, zo beargumenteerde de aanklager, maskeerde bewust zijn motivatie om de in de strijd behaalde terreinwinst te behouden. Hoewel Milošević middels het Dayton-vredesakkoord het thuisfront met een overwinning kon verblijden, raakte hij na verloop van tijd geobsedeerd door zijn streven naar status- en machtsbehoud en nam hij in toenemende mate een houding van onverdraagzaamheid aan ten opzichte van partijgenoten.

Na Dayton geloofde Milošević dat hij zich een de confrontatie met zijn binnenlandse oppositie kon veroorloven, omdat hij nu gesteund werd door het Westen. Dat bleek een verkeerde inschatting te zijn. Zoals zoveel andere politici met uitgebreide en autocratische macht en bevoegdheden trapte hij in de val van het zelfgekozen isolement, slechts vertrouwend op een steeds verder slinkende cirkel van vertrouwelingen. Terwijl zijn gedrag steeds meer autoritair werd en hij zich steeds verder vervreemde van de realiteit, maakte hij een reeks fatale fouten in zijn betrekkingen met de internationale gemeenschap inzake Kosovo. Door zijn militaire aanpak van de Kosovo-crisis verloor hij al het vertrouwen dat hij in Dayton had opgebouwd. Hoezeer zijn politieke strategie onrealistisch en irrationeel was geworden, blijkt uit het aan de rechtbank voorgelegde bewijsmateriaal: Milošević meende dat hij de bevolkingssamenstelling van Kosovo kon omvormen in het voordeel van de Serven en dat hij de provincie vanuit Belgrado kon besturen.

De militaire interventie door de NAVO volgde en Servië verloor Kosovo. Tegen het jaar 2000 was Milošević helemaal geïsoleerd en het spoor bijster. Aan het einde van het presidentschap van Milošević vond een reeks politieke aanslagen plaats, gericht tegen zijn vroegere politieke bondgenoten. Deze moorden weerspiegelden zijn wanhopige pogingen om de macht te behouden, terwijl zijn politieke basis aan het slinken was. Toen hij uiteindelijk in Den Haag belandde tekende zijn isolement zich ook duidelijk af in de rechtszaal, waar Milošević weigerde om de consequenties van zijn politieke acties onder ogen te zien.

Hij uitte zijn minachting voor de rechtbank, voor de aanklager en voor de internationale gemeenschap. Hij zette zichzelf en zijn familie neer als slachtoffers van een ‘barbaarse’ lastercampagne. Op geen enkel moment toonde hij begrip te hebben van de omvang van de ellende die hij had veroorzaakt; hij verkoos de rol van een verongelikt politicus, die zichzelf fel verdedigde – alhoewel niet altijd vakkundig. Toen op verscheidene momenten bleek dat zijn juridische strategie mank ging, wilde hij dat niet erkennen.

Alhoewel hij zich in de rechtszaal als een groot staatsman voordeed, heeft Milošević zijn politieke loopbaan beëindigd als een onverdienstelijk, gemankeerde politieke en militaire strateeg. Tien jaar van geweld leverde niet het resultaat op waar de Servische ideologen op hadden gehoopt. In 1995 was Servisch grondgebied in Kroatië verlaten door de Servische

troepen en een meerderheid van de Kroatische Serven was geëmigreerd naar Servië, Kosovo of de *Republika Srpska*. In 1999, toen internationale akkoorden het vertrek van Servische troepen uit Kosovo eisten, was ook dat grondgebied voor Servië verloren. De enige oorlogswinst die de Servische nationalistes nu nog kunnen claimen is het voortbestaan van de *Republika Srpska* als een afzonderlijke staat in Bosnië en Herzegovina.

Deze ‘winst’ – waaraan grote waarde wordt gehecht door de Serven – vereist een zorgvuldige beschouwing. De stichting van *Republika Srpska* ging gepaard met massageweld en met genocide tegen de Bosnische Moslims in de vooraf als beoogd aangemerkte gebieden; gebieden, waar beide bevolkingsgroepen vóór die tijd samenleefden. Bosnisch-Servische militaire en politieke leiders zijn gerechtelijk vervolgd voor deze misdaden en verscheidenen zijn veroordeeld. Maar de verslagen van hun rechtszittingen vormen slechts een deel van het verhaal. Immers, in die rechtszittingen zijn de rol van Servië zelf, het Servische politieke leiderschap en het optreden van de Servische strijdkrachten bij de genocide niet aan de orde geweest. Er is in het procesarchief maar heel weinig terug te vinden over de Servische aandeel in andere wandaden die te maken hebben met de stichting van de *Republika Srpska*, zoals misdaden tegen de menselijkheid.

Milošević blijft de enige Servische leider die is aangeklaagd en die voor het gerecht heeft gestaan voor de misdaad van genocide (in Srebrenica en elders). Het verslag van het proces tegen Milošević bevat bewijsmateriaal voor het feitelijk smeden van de *Republika Srpska*. En deze ontstaansgeschiedenis is nauw verbonden met het crimineel geweld op het grondgebied dat oorspronkelijk eigendom was van andere etnische groepen die echter tot doelwit werden vanwege hun etniciteit. De Bosnische moslims werden van hun grond verdreven op een manier die het vermoeden in zich draagt van een vooropgezette genocide.

The Unfinished Trial of Slobodan Milošević belicht de potentiële transformatieve sociale waarde van de Milošević-rechtszaak door het bewijsmateriaal tentoon te spreiden en door het genereren van een publiek debat over rol van Servië, Servische overheidsinstellingen en staatsfunctionarissen in het geweld in post-Joegoslavië.